

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Иван Камбуров

за дисертационния труд на Дарин Симеонов Алексиев

докторант в катедра „Философия” на Философски факултет ЮЗУ

ОНТОЛОГИЗИРАНЕ НА ПОНЯТИЕТО „СОФИЯ“ В

РУСКАТА РЕЛИГИОЗНА ФИЛОСОФИЯ

за получаване на образователна и научна степен „доктор”

Професионално направление: 2.3. Философия

Научна специалност: История на философията

с научен ръководител: доц. д-р Георги Донеv

Изследването е посветено на една от ключовите теми на руската софиология в която се разглежда онтологическия аспект на софиологическите възгледи за София-Божия Премъдрост изразяваща пълнотата и целостта на всички небесни Божествени и земни ейдоси. Разкриват се източниците на философско-богословското учение за София като съвкупност на първообразите на Божието творение. На философско-богословски ниво се реализира анализ на идеите за София в трудовете на руските софиолози и в текстовете на Свещеното писание. Поради обширността на дадената тема, се разкриват само някои от аспектите на философско-богословската софиологична концепция – София като ейдетическата съвкупност на Божието творение като съучастница в сътворяването на света, като посредница между бога и човечеството и като майка на всичко извън Бога в онтологически аспект.

Самата вътрешна логика на развитие на „метафизика на всеединството“ заложена в текстовете на В.С.Соловьев заставя руските мислители да се обърнат към идеята за София. Защо? Защото в руската религиозно-философска мисъл остава нерешени ключови проблеми. Например, систематическото мислене винаги търси опосредстващо звено между вечното, Единното и духовно битие на Бога и профанно-временния, материално-множествения свят, а с това и философски да се оправдае материалното начало на света. Нещо повече, проблематизирането на София предполага преодоляване на едностранчивия рационализъм и наукоцентризм с оглед признаване на фундаменталната роля на религиозния опит и интуитивните форми на постигане на битието. Не без значение и факта на противопоставяне на западния егоцентричен антропоцентризм в резултата в което човека трябва да бъде постигнат като съборно и съ-знаващо същество във Вселената и по този начин да се очертаят историософските

перспективи на човека като космопланерно духовно същество, което е отговорно за хармоничния еволюционен процес в Космоса.

София-Премъдрост е преди всичко богословско-митологичен термин, което усложнява неговата съдържателна философска рецепция поради което тя не може да получи окончателно оформяне и при такъв анализ не сме застраховани от „рационалистични безвкусици“ (Булгаков). Процесът на рационализация на езотерично-митологичните пластове на знанието указва на синтетичните тенденции в руската „метафизика на всеединството“.

Проблемът за София си остава отворен не само за философията поради нейните религиозни корени, но и за тази част от християните, които са повлияни от нейния мистицизъм и пленени от красотата на образа, изграден от разглежданите в това изследвани руски религиозни философи.

Самият докторант приема, че Софиологията е и остава препъникамък както в богословието, така и във философията. И ако за последната тя е пореден опит за интерпретация на древната идея за посредник между трансцендентния Бог и света, то за богословието софиологията е неприемливо ново учение, противоречащо на християнската догматика. Именно в това разбиране може би се крие тайната на съвременния прочит на тази проблематика.

Проблемът за София, разглеждан в руската религиозна философия безспорно има своята философска трактовка и интерпретация. Но взет в контекста на своя генезис, осмисляне и предаване, по същество той представлява изразяване на теологични тези на философски език. Използвайки езика и метода на философията, без да се преминава границата, очертана от догмата, съвременният учен спокойно може да изследва статуса на София.

Трябва да отбележим, че именно този аспект докторанта различава ясно и заявява своята научна позиция за анализ: „Въпросът за съотношението на философията и богословието при софиологията се решава в аспекта на конкуриране на двете самостоятелни дисциплини, които имат свои методи, свои принципи, свои хоризонти, свои граници. Но трябва да се отбележи, че в богословието има поле на знанията, което е философско. Философският хоризонт на богословието – това е работата с понятията, това е рефлексията над самите методи и подходи на богословието. Тоест, това е – да го кажем така – по-хлъзгава, по-влажна, по-неопределена почва, но почва, която е необходима в богословското знание. Когато обаче говорим за богословие, трябва да

помним, че тази почва винаги се съобразява с абсолютния авторитет на Библията и догматите“ (стр.225).

На съвременен език, Софiя като истинска субстанция пораждаща Космоса и основа на всички свои относителни форми – може да се определи като идеално-материална или енергийно-информационна реалност имаща йерархична конструкция започваща от губите-веществени материални форми, които ни са дадени в сетивния опит, в които като че ли всяко идеално съдържание е редуцирано и завършвайки до висшите нива, където материално-веществените атрибути на битието са редуцирани в стихията на идеално-същностните смисли, които могат непосредствено да се преживяват и преобразуват в софийно съзнание. За такъв свръхсъзнателен опит говори цялата религиозно-мистична традиция както на Запад, така и на Изток.

В методологично отношение изследователската цел и програма на дисертационния труд са фокусирани върху историко-философския анализ на динамиката и взаимодействието между философската трактовка на въпроса за Божията Премъдрост и теологическия дискурс в историята и православната традиция на Църквата

Общо впечатление. Това е амбициозен теоретичен проект. Дисертацията е написана аналитично с детайлно познаване на предметната област, с критично отношение и на високо теоретично ниво. Бих добавил, че изследването надхвърля изискванията за такъв тип текст и това има своето основание в подготвеността и професионалния интерес на докторанта.

Дарин Алексиев е завършил магистратура и редовна докторантура, като е отчислен с право на защита в Богословския факултет на Софийския университет. Той е автор на 10 книги, 6 статии и редактира над 20 преведени книги на богословска тематика. От 2010г. е преподавател по Догматическо богословие, Инославни изповедания, нехристиянски религии и учения в Софийската духовна семинария.

Дисертационният труд е в обем от 225 стр. и се състои от увод, четири глави, заключение, библиография. Библиографията съдържа 133 заглавия на български, руски, и английски език.

Представеният в увода методологически модел, съответства на изискванията за научни изследвания.

Актуалността на това изследване се търси през разбирането за мястото на Софiя като посредник между Трансцендентния характер на творението и съдбата на човека в нашето съвремие. Тази тема е резултат, както на емпиричния така и на религиозния

опит, на систематично обновление на принципите на православната софиология актуализиране на учението за Софiя като Божия Премъдрост. Това основно християнско философско-богословско направление в областта на християнската софиология се основава на руското религиозно-философско светоотеческото учение за Божията Премъдрост и може да се види в различни вариации в богословското творчество на всички по-ярки представители на руската мисъл.

То се открива както у православните богослови от края на XIX и първата половина на XX век, така у представителите на руската религиозна философия. Сред главните представители на двете направления са: Владимир Соловьов, свещ. Павел Флоренски и особено прот. Сергей Булгаков.

Констатираме, че не е представен анализ поне на някои от значимите критически изследвания по този въпрос, при наличието на огромно количество критически трудове и защитени дисертации (в Русия) по този проблем.

Формулирането на обекта на изследване е пропуснат, но изхождайки от заглавието това би следвало да бъде „категорията Софiя в руската религиозна философия“.

Предметът на дисертационния труд е правилно формулиран и това е „онтологичният статус на Софiя в руската религиозна философия“, като се акцентира на неизясненият статус на „Софiя“ и на богословско-философските полемики до този момент. (стр. 6) Освен основния аспект на указания предмет, докторантът посочва и изследва втори негов аспект: „В друг план като основен предмет и проблемна област на изследването се поставя историческото представяне и разкриване на идейните насоки и философски направления, произтичащи от връзката и отношението на традиционното християнско учение на Божията Премъдрост и модерните религиозно-философски търсения на руската философска мисъл. Това са новите ренесансови и хуманистични идеи, които са свързани с нов тип светоусещане и духовно измерение; идеи, които оформят модернистичното християнско богословие като пресечна точка на теологичното и философско-софиологично знание за Бога. (стр. 7)

Авторът определя коректно като основна цел на научното изследване „да се проследи историята на Софiя във философията и онтологизирането на понятието „Софiя“ в руската религиозна философия, с оглед намиране на отговор на въпроса философско или теологическо понятие е Софiя“. (стр. 8)

Тази цел се конкретизира съдържателно като опит за философски анализ и богословски обзор на основните исторически тенденции на взаимодействие между

философията по въпроса за Софѝя, разглеждайки тенденциите във възприемането на Софѝя от класическата античност, първите векове на християнството, Средновековието и Новото време, за да се очертаят характеристиките и значението на този философско-богословски синтез и прехода към новата парадигма в развитието на руската религиозно-философска мисъл през ХХ век.

Задачите които си поставя Дарин Алексиев са методологически и логически вярно изведени от четирите глави на текста и съдържателно изпълнени.

Те са: Да се съпостави руската религиозно-философска мисъл и нейната интерпретация за „Софѝя“ с класическото богословско разбиране по въпроса за християнската Троица и ипостаста на Логоса в Троичния Бог; Да се даде отговор на въпроса какъв е, метафизическият смисъл на понятието Софѝя, без да се противопоставя на теологическото разбиране на нейната трансцендентална функция.

Методи които са използвани в изследването са историко-философски анализ, херменевтичен подход и сравнителен анализ на учението за Софѝя при светите отци на Църквата и руските религиозни философи.

Петте приноси тези, а именно: 1. Осъществена е онтологизация на триадологичните възгледи на тримата руски философи чрез експликация на отношението Логос – Софѝя; 2. Установена е трансцендентална методологическа съпоставимост на богословската и философската концептуализация на Софѝя; 3. Обоснована е функцията на Трансценденцията чрез Софѝя във възникването на крайността (тварността); 4. Софиологията е тематично реконструирана, чрез анализа на ученията: Класически иудаизъм, Гностицизъм, Кабала, Мистицизъм в съпоставка с Православното християнство и онтологичните идеи на Платон, Аристотел и Шелинг; 5. Осъществена е критика на концепцията на С. Булгаков за Софѝя като Четвърта ипостас - са реални и са теоретично следствие от направения анализ.

В Първа глава Понятието „Софѝя“ в древността (стр. 13-55) авторът анализира античния образ на Софѝя тъй като приема, че независимо от оскъдността на препратките именно върху древногръцката митология и античните философски интерпретации по темата руската религиозна мисъл успява да изгради постепенно своето разбиране за Софѝя като Пре-Мъдрост. Акцентира върху Платоновото представа за Вселената като „живо същество“ – Умът-демиург. Приема тезата на С.Булгаков, че платоновият диалог „Пир“ е „езически Стар Завет“, както и че учението за Софѝя през учението за идеите е пряко свързано с Платон. Анализира представата на Аристотел за мъдростта-Софѝя и мъдростта-философия като синоними.

В резултат на анализа докторантът достига до извода, учението за мъдростта в античната философия, дава напълно определена представа за това, че у философите от класическата древност не съществува самостоятелна софийна метафизика, както не съществува и представа за премъдростта, като особено същество или лице.“

Докато античната представа за Софïя дава възможност за проблематизиране, то за библейската Софïя тезите са определени с преобладаване на значението на Премъдрост – в постулативен смисъл на премъдрото Божие домостроителство, изразяващо се в сътворението на света, в промисъла за света и в спасението на света от греха; в отношението към Божия Син като Ипостасна Божия Премъдрост. Действително, както докторантът показва основен християнски източник на софиологията се явява кн. Притчи (Соломонивите).

С анализа на кн. Притчи се обосновава несъмнената принадлежност на Премъдростта към света на Божественото, а от там се извежда и трансценденталния характер на Софïя. Това е от съществено значение, тъй като се откроява възможността за онтологизиране още от старозаветното учение на две битийни нива на Софïя – Премъдрост в качеството и на метафизична същност и на мъдрост – човешки морално-етичен аспект. Тези битийни божествени творчески нива се онтологизират само от философска гледна точка, докато в Бога Творец те са нещо единно.

Във втора глава – Търкуването на Софïя след идването на Христос (стр. 55-98) в духа на християнската философия се представя развитието на понятието Софïя във времето след Христа. Анализът на категорията Софïя като посредник между Бога и света в гностицизма е осъществен убедително, като припомняме, че учението за Софïя се иманентизира в цялата гностическа литература. Особен теоретичен интерес според нас представлява рецепцията на онтологизацията на понятието „Софïя“ в християнската мисъл от първите векове при Тертулиан и Ориген. За първия мъдростта (*sapientia*, *sophia* като материя) е първата от силите, „великите способности“ на Бога – след нея следват Силата, Разумът, Словото, Духът, Могъществото. За Ориген Логосът-Софïя е посредник-демиург.

Тук бихме уточнили, че своеобразен синтез на гръцките и християнски софиологични мотиви е осъществен от Николай от Куза в учението за „третото единство на света“, заедно с Абсолюта и Божествения интелект което се отразява и на софиологията на Я.Бьоме.

Считам, че параграфът посветен на мистичната софиология на Якоб Бьоме има определено приносен характер. След този анализ докторантът Логично анализира и

София при късния Шелинг. Теоретизирането се представя през Шелинговия Абсолют към Всеединството чрез Бога и в Бога. По същество това е процес на разпредметяване и опредметяване на София отначало като Вътребожествена същност, след което тя се обективира извън Бога и, накрая, в завършването на космическия процес тя става субективна действителност, възплъщавайки се в човешкото „Аз“. Авторът сравнява концепциите на Шелинг и Вл. Соловьев и констатира различие в онтологичен план.

В трета глава – Понятието за Логос- София през патристическия период на Изток (стр. 98-130) е представено в ученията на св. Атанасий Велики, Св. Василий Велики, св. Григорий Палама през рецепциите на Павел Флоренски, и Сергей Булгаков. Докторантът осъществява сравнителен анализ и заема критична позиция. По отношение на св. Атанасий докторантът проблематизира неговото учение за Премъдростта през различието между Божията премъдрост и Логоса, Втората Ипостас на Св. Троица и от тук се извежда тезата за Бога и неговите ипостаси. В гносеологичен план Премъдростта-знание се постулира като „начатък на богознание“, отпечатък или „образ на образа“ на истинната Премъдрост.

Теоретичния извод на докторанта е, че „Църквата, в лицето на св. Отци, разбира Божията Премъдрост като миротворческо начало. Но под тази Премъдрост се разбира не онази, за която учи прот. Булгаков и която той не отъждествява с Божествените Ипостаси, а именно Тази, Която е Втората Божествена Ипостас“. Учението на св. Василий за Втората Ипостас, божествения логос като изразител на божествената воля се разпредметява в две онтологични нива: божество-човешки и „извънисторичен, извънвремеви“ като всяко от тях има свои „логосни енергии“. Специфичното е, че те притежават единна трансцендентна Божествена същност, която намира своите трансцендентални форми в логосните енергии.

Подобен подход ни препраща към класическия проблем на античната философия – същност и съществуване, в случая същност и ипостас. Учението на св. Гр.Палама е изследвано подробно в християнската мисъл и философия, в случая е важно да уточним, че докторантът показва, контекста в който С.Булгаков използва богословието на св. Гр.Палама като теоретичен „фундамент“ за развитие на идеята за Всеединството през идеята за енергиите като благодат, като свръхприродна животоподдържаща светлина в тварния свят, функция на която е „София, Премъдростта Божия, в двете нейни форми: Божествената София, като предвечната основа на света, и тварната София, като Божествена животворна сила в недрата на творението“.

В четвърта глава – Онтологизиране на понятието Софiя в руската религиозна философия (стр. 143- 218). В началото ще отбележим, че тази основна и водеща глава четвърта глава има относителен по-малък дял спрямо останалата част.

Ако в предходните глави се осъществяваше своеобразен компаративен анализ на категорията Софiя през руските религиозни философи, то в тук са изложени синтетично и концептуално теоретичните софиологични възгледи на видните руски философи Вл. Соловьев, Павел Флоренски и прот. Сергей Булгаков, който е и главен изразител на учението за Софiя в руската религиозно-философска мисъл.

Можем да допълним, че действително, онтолого-генетичните аспекти на категорията Софiя са оригинално, но и непоследователно разработени от С. Булгаков. Разбирането си за Софiя той разкрива, чрез своеобразна интерпретация на основния християнски догмат за творенето на света от нищо. За него Софiя е универсална връзка със света, едновременно идеална и реална, живо единство на идеалността и реалността, на мисленето и битието. В този контекст не е удивително, че Софiя-Премъдрост се приема от болшинството руски софиолози (без Е.Трубецкой) като естествено битие на света, негова духовноматериална субстанция, която е неотделима от безбройните и производни форми.

Не можем да не отбележим терзанията на С.Булгаков при антропологическата интерпретация на Софiя – от една страна тя е съборен организъм на индивидуалните души-монади, а сама по себе си тя е трансцендентна свръхсъзнателна монада, или тя е неделима идея-същество, докато всеки човек е само своеобразен отблясък, лъч на тази идея. Трябва да констатираме, че антропологическото съдържание на категорията Софiя не е разработено систематично в руската религиозна философия. Наблюдава се разминаване в учението за Софiя като дейностен субект с ортодоксалния църковен креационизъм и като, че ли за това можем да открием влиянието на великия еретик Ориген с неговите идеи за предсъществуването но и за своеобразното кармично превъплъщение на душите.

Ако трябва да изведем общите тези на руските религиозни софиолози, то можем да ги обобщим по следния начин: Първо Софiя е зримо непостижима светеща първоматерия на Космоса (Materia Prima В. Соловьев), която като субстрат свързва със своите телесно-материално-енергийни потоци целия световен организъм на Софiя; Второ - Софiя е жив извънвремеви и извънпространствен организъм на своеобразно възприети от Божествения ум ейдоси (идеи), водеща от които е идеята за богочовечеството; Трето – Софiя се представя и в интегрално-субстанционален аспект,

като Абсолютен Субект и като обект на динамично разгръщане на космичния живот в неговите материално-субстратни и идеално-същностни компоненти. Тя е свързваща, оживяваща и направляваща Душа на Света.

Изхождайки от докторската теза на Дарин Алексиев: „Обосноваване на Логос – Софiя като функция на Трансценденцията в създаването на трансценденталната форма на съществуването на света в съответствие с тринитарния догмат“ бихме задали следните въпроси:

Първо. В какво се изразява свободата при възможно индивидуално практическо определяване на тази трансцендентална форма на съществуване на света с тринитарния догмат?;

Второ. В какво се изразява софийната онтология, както в антропологичен така и в космологичен аспект поставена в контекста на трансцендентализма?

Завършвайки. Дисертацията е придружена от автореферат и съпътстващи документи съгласно изискванията на процедурата. Авторефератът е в обем от 35 стр. и съдържателно следва структурата на дисертацията и в синтетичен вид представя нейното съдържание.

Докторантът е апробирал резултатите на своето изследване в своята лекционна дейност, участия в научни конференции и в 3-те публикации (2 са печат) по темата на дисертацията. Нямам съвместни публикации с докторанта.

В заключение, изхождайки от факта, че изследването е осъществено на високо теоретично ниво, коректността на анализа в съдържателната част на дисертационното изследване и доказаната теза давам положителна оценка на дисертационния текст и препоръчвам на останалите членове да се присъединят към тази оценка и научното жури да присъди на Дарин Симеонов Алексиев образователната и научната степен „Доктор“ по философия.

25.03.2021 г.

проф.д-р Иван Камбуров.....